

УДК 811.112.2'37

СЕМАНТИКА ПРИКМЕТНИКІВ І ДІЄПРИКМЕТНИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУЧАННЯ: ЕКОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Блажко М.І.

Стаття присвячена дослідженню екологічного компонента значення прикметників і дієприкметників сучасної німецької мови на позначення звучання. Виявлено, що екологічний компонент значення досліджуваних одиниць співвідноситься з кількісними й оцінними параметрами й об'єктивується прикметниками та дієприкметниками з семантикою шкоди або користі, а також одиницями зі значенням протидії руйнівній силі звуку.

Ключові слова: екологічний компонент, прикметники й дієприкметники на позначення звучання, семантика шкоди, семантика користі, семантика протидії руйнівній силі звуку.

В статье исследуется экологический компонент значения прилагательных и причастий современного немецкого языка, которые характеризуют звучание. Установлено, что экологический компонент значения исследуемых единиц соотносится с количественными и оценочными параметрами звука и объективируется в языке прилагательными и причастиями с семантикой вреда, пользы и противодействия разрушительной силе звука.

Ключевые слова: экологический компонент, прилагательные и причастия, характеризующие звучание, семантика вреда, семантика пользы, семантика противодействия разрушительной силе звука.

The article deals with the ecological meaning of German adjectives and participles denoting production of sound. The paper reveals that the ecological element of the units under study rests on the quantitative and valuating parameters of sound verbalized by adjectives and participles denoting harm, benefit and resistance against destructive sounds.

Key words: ecological component, adjectives and participles characterizing sound, semantics of harm, semantics of benefit, semantics of resistance against destructive sound.

Сучасні семантичні й когнітивні розвідки спрямовані на дослідження мовних засобів вербалізації знань та уявлень про світ і мову, набутих унаслідок взаємодії людини з довкіллям. Ця проблема має багатолітню історію вивчення, проте низка питань усе ж не отримала належного висвітлення. На особливу увагу дослідників заслуговує лінгвістичне студювання прикметників і дієприкметників сучасної німецької мови на позначення звучання, виявлення глибинної семантики досліджуваних слів, встановлення їхніх семантико-когнітивних властивостей і механізмів комбінаторики з одиницями інших класів. Цим зумовлена актуальність вивчення значення прикметників і дієприкметників на позначення звучання в сучасній німецькій мові.

У лінгвістичних студіях останніх років дослідники пояснюють значення звукономінативних одиниць за допомогою концепту ЗВУЧАННЯ, який посідає важливе місце в картині світу носіїв окремих мов і тлумачиться як репрезентація у свідомості мовців узагальнених уявлень про різноманітні звуки [6; 7]. Для німецької картини світу ЗВУЧАННЯ співвідноситься з концептом KLANG. Прикметники й дієприкметники на позначення звучання в сучасній німецькій мові виокремлюють параметральний компонент концепту, тобто втілене у свідомості людини розуміння властивостей навколишнього середовища, пов'язаних зі слухом [4, с. 18–27].

Структура параметрального компонента концепту KLANG представлена просторовим, темпорально-ритмічним, кількісним, оцінним і

екологічним складниками, які зумовлюють поділ прикметників і дієприкметників на позначення звучання на відповідні групи. У наших попередніх розвідках встановлено роль і місце просторового, градуального, оцінного складників параметрального компонента концепту KLANG у значенні ад'єктивних одиниць сучасної німецької мови на позначення звучання [1–3]. Завдання пропонованої статті полягає у дослідженні екологічного складника семантики прикметників і дієприкметників на позначення звучання й поясненні його відображення у значенні досліджуваних ад'єктивних одиниць із залученням теоретичних положень когнітивної лінгвістики про перцептивний досвід людини.

Принципом диференціації екологічного параметра є властивість звуків чинити регулятивний вплив на організм і слухову систему людини, що пов'язано з релаксаційною функцією звуків та шумовим забрудненням довкілля, шкідливим для центральної нервової та серцево-судинної систем індивіда, а також для його слуху [8, с. 176–178]. Екологічні характеристики звучання у значенні досліджуваних одиниць спираються на кількісні та оцінні показники, об'єктивуючись прикметниками і дієприкметниками з семами шкоди або користі. За екологічним параметром, тобто з погляду позначення прикметниками й дієприкметниками взаємодії організму людини з довкіллям, виокремлюємо одиниці на позначення нешкідливих і шкідливих звуків, напр., *leise Musik* “тиха музика”, *ohrenbetäubender Lärm* “оглушливий шум” звучання.

Нешкідливі звуки, позначені прикметниками й дієприкметниками, акцентують на корисному впливі звуків на організм і слухову систему індивіда й орієнтуються на норму, під якою розуміємо такий ступінь гучності, висоти й різкості звуку, котрий не завдає шкоди слуховій системі людини. Так, психологи зазначають, що спокійна, тиха музика, колискові пісні діють як заспокійливий засіб, викликають релаксацію природним, здоровим шляхом завдяки терапевтичним властивостям звуків [8, с. 178].

Одиниці на позначення нешкідливих звуків протиставлені прикметникам і дієприкметникам з семантикою шкоди. Шкідливі звуки пов'язані зі свистом, урбаністичними шумами, дратівливими властивостями музики, із взаємодією різних параметрів звуків. Шкідливість розуміємо у нашому дослідженні як нав'язливий вплив звуків і шумів на організм людини. За ступенем збільшення шкідливого впливу звуків прикметники й дієприкметники на позначення звучання активують шкалу шкоди, тобто ментальне утворення шкального типу, що складається з норми, спектру зростання шкідливості звуку й межі, досягнення й перевищення якої спричиняє біль, руйнує слух людини й тому змушує захищатися від небезпечного впливу звуків.

Збільшення шкідливості звучання позначається одиницями *laut* “гучний”, *schrill* “різкий”, *geräuschvoll* “шумний” тощо й встановлюється стосовно норми сприйняття звуку, актуалізованої прикметником *hörrbar*. Прикметники й дієприкметники *hörrbar* →

laut → *schrill* → *lärmend* → *durchdringend* → *blechtödig* → *geräuschvoll* → *ohrenzerreißend* → *ohrenbetäubend* → *markerschütternd* відбивають зростання ступеня вияву шкідливого звучання, позначене стрілкою, убік верхньої межі слуху людини.

До нешкідливих звуків зараховуємо звуки натурфактів, напр., плескіт хвиль, шелест листя. Тривале сприймання рівномірного, тихого плескоту хвиль присипляє людину, що засвідчує такий приклад: *Er schiebt das Bett vor das offene Fenster. Es ist so friedlich, und ich stelle mir vor, dass wir schon seit Jahren jede Nacht nebeneinander in diesem großen Bett liegen, jeder unter seiner Decke, und das Wasser klatscht leise gegen die Wand und klatscht uns in den Schlaf <...>* [14, с. 63]. Приглушений шелест листя дерев, що виникає внаслідок пориву теплого вітру, заспокоює людину, тобто чинить корисний вплив на її організм, на що вказує у наведеному прикладі прикметник *ruhig* “спокійний”, напр., *Eine warme Böckel auf, strich über die Wipfel und machte ein ruhiges, dumpfes Rauschen* [16, с. 76]. З наведених прикладів зрозуміло, що семантика користі пов'язана з перцептивними передумовами її виникнення внаслідок поєднання темпорально-ритмічного й градуального параметрів значення досліджуваних одиниць

У реченні *Wie schön konnte man bei leiser Musik, die Streicher fiedelten das Forellenquintett, wie schön konnte man sich hier beispielweise nach einem anstrengenden Verhör entspannen und vergessen* [20, с. 69] дієслова *sich entspannen* “розслабитися” і *vergessen* “забути” експлікують розслаблювальний вплив тихої музики на організм індивіда. На користь цієї думки свідчать спеціальні фізіологічні й психологічні дослідження, які довели терапевтичні властивості спокійної, тихої музики, колискових пісень, що діють як заспокійливий засіб, дозволяють людині розслабитися й заспокоїтися після напруженої стресової ситуації [8, с. 178; 9, с. 11].

Сучасне повсякденне життя людства пов'язане з численними механізмами, побутовими приладами, транспортними засобами, які є джерелом інтенсивного шуму й стресу. Німецька мова має одиниці на позначення різного ступеня вияву шкідливого звучання, спричиненого урбаністичними шумами: засоби позначення гучного шуму, напр., *geräuschvoll* “гучний”, *barbarisch* “варварський, жорстокий”, *wutschnabend* “лютий”; одиниці на позначення ударів металевих предметів, напр., *metallisch* “металевий”, *blechtödig* “жерстяний; подібний до звуку, що виникає при ударі по жерсті”; одиниці на позначення неприємного відчуття, близького до страху, напр., *furchtbar* “страшний”, *schrecklich* “жахливий”.

Шкідливість сильного шуму від ударів молотка позначає прикметник *furchtbar*, словникова дефініція якого містить сему-інтенсифікатор ‘*stark*’ “сильний”. Ця сема, сполучаючись у реченні *Er nahm einen Hammer und schlug probeweise gegen die Halterung. Es gab einen furchtbaren Lärm* [19, с. 157] з іменником *Lärm* “шум”, підсилює шкідливий вплив промислового шуму на людину. Словникова

дефініція прикметника *barbarisch* містить семи, що вказують на такий ступінь властивості, який перевищує всі дозволені норми та сприймається як “дуже великий” напр., *barbarisch – ü ber das normale od. erlaubte Maß hinausgehend, sehr groß, furchterlich* [11, с. 208]. Поєднуючись з іменником *Lärm*, цей прикметник характеризує у наведеному прикладі шкідливість надмірного урбаністичного шуму: *Er geht zum Fenster und öffnet es. Barbarischer Lärm von Autos, Baustellen, Müllabfuhr, Preßluftmaschinen etc dringt herein <...>* [20, с. 26].

З речення *Die an der wachsheißen Musik der Gegenwart ertaubten Ohren waren diesem Gebot verschlossen* [19, с. 156] зрозуміло, що надмірно гучна, сучасна музики має дратівливі властивості, які спричинюють відчуття печії у вухах, позначене прикметником *wachsheiß* “гарячий, як воск”. Це відчуття перешкоджає нормальному функціонуванню слухової системи, оглушує людину, що експлікує у поданому вище прикладі словосполучення *ertaubte Ohren*.

До шкідливих властивостей звуків належать біль у вухах, втрата слуху, позначені низкою прикметників зі значенням “пронизливий”, напр., *ohrenschmerzend, ohrenbetäubend, ohrenzerreißend* тощо. Ці прикметники набувають семантики шкоди, характеризуючи шкідливий вплив урбаністичних, промислових шумів на слух людини. Наведений приклад демонструє, як надмірно гучний шум увімкненого телевізора тимчасово паралізує, приголомшує людину, напр., *Im selben Moment drückte ihr die Finger auf den Fernsehknopf, und ein ohrenbetäubender Lärm ließ Stefan Thode-Meier einen Moment lang wie gelähmt dastehen* [15, с. 107].

Шкідливі відчуття у вухах пов’язані зі сприйманням звуків, шумів, які виникають під час руху поїзда. Тривалий гучний шум електропоїзда спричиняє глухоту, що імплікує прикметник *ohrenbetäubend*, напр., *Vom Ufer her dröhnte in minütlichen Abständen ein ohrenbetäubendes Poltern, das von der Elevated herrührte, einer Art Hochbahn auf Stahlpfosten* [17, с. 135]. Сполучаючись у наведеному прикладі з іменником *Poltern* “грюкіт”, цей прикметник актуалізує значення “шкідливий”, а дієслово *dröhnen* і словосполучення з темпоральним значенням повторюваності грюкоту з інтервалом одна хвилина *in minütlichen Abständen* посилюють імовірну небезпеку урбаністичних шумів для людини. Шкідлива властивість тривалого інтенсивного шуму підтверджується даними дослідників, які зареєстрували повну або часткову втрату слуху майже у 3% населення індустріально розвинених країн [5, с. 45; 9, с. 532].

Сприймання надмірно гучних, високих, різких звуків, шумів негативно впливає на фізіологічну потребу людини у сні, втомлює її, є причиною неадекватної поведінки індивіда, руйнує його слухову систему [8, с. 176]. Так, приклад *Gegen Morgen, als die erste Bahn vorbeifuhr, Uwe wohnte schon über fünf Jahre in dem alten Haus, und er hörte nur noch die erste Bahn richtig, Rauschen, Schleifen, manchmal ein*

hoher Schleifton, rhythmische Schlüge, leise, immer lauter werdend, ganz laut, das Haus erzitterte unter den Schlägen, die Elektrosonne an Uwes Zimmerhimmel hatte eine Resonanz, die Schlafzimmerlampe auch, heute hörte Uwe die Resonanz der Elektrosonne, gegen Morgen also lag der Schreibtisch voll beschriebener Blätter. Und der Schlaf war ganz weit weg [13, с. 278] ілюструє, як поєднання сильного скрипу гальм вагонів електропоїзда з ритмічним сильним стуком коліс спричиняє механічні коливання старого будинку й перешкоджає фізіологічній потребі у сні його мешканців.

З наведеного зрозуміло, що взаємодія градуальних і темпорально-ритмічних параметрів урбаністичних звуків, позначених прикметниками *leise, laut, hoch, rhythmisch*, осмислюється як шкідлива ознака звуків.

Особливістю осмислення шкідливого звучання є існування межі критичних станів самопочуття людини, пов’язаних з руйнуванням слуху й необхідністю захищатися від шкідливого впливу звуків. Наявність межі детермінує виникнення перешкоди шкідливому впливу звуків на слух та організм людини. Перешкода зменшує ступінь ознаки звуку або “поглинає” її, зберігаючи цілісність слухової системи. Негативний вплив урбаністичних шумів на психосоматичний стан людини детермінував необхідність розробити заходи, спрямовані на захист від шкідливих звуків.

Сьогодні в більшості європейських країн, зокрема в Німеччині, існують соціально закріплені норми й стандарти, призначені захищати громадян від шкідливих для здоров’я шумів. Подібні норми стосуються як правил поведінки у багатоквартирному будинку, так і будівництва шумопоглинальних стін, що відокремлюють місця проживання людини від залізничних та автомобільних шляхів, шумозахисних тунелів, а також розробку нових звукоізолювальних, шумопоглинальних матеріалів. Німецька мова має прикметники з семантикою протидії руйнівній силі звуку для позначення властивостей предметів – звукозахисних або звукоізолювальних об’єктів, матеріалів, що оточують людину, напр., *ein schalldichtes Kompressor* “шумопоглинальний компресор”, *schalldichte Wände* “звуконепроникні стіни”, *schallsichere Fenster* “звуконепроникні вікна” тощо.

Одиниці на позначення протидії руйнівній силі звуку поділяємо на засоби позначення властивостей речовин, призначених для зменшення гучності, напр., *schalldicht*, *schalldämmend* “звукопоглинальний”, *schalldämmend* “звукоізоляційний”, та на одиниці на позначення ізоляційних властивостей матеріалів, напр., *schalltot* “той, що не віддзеркалює звук”, *schallsicher, schalldicht* “звуконепроникний”.

Словникові дефініції цих прикметників виявляють семи *unterbindend* “перешкоджальний”, напр., *schallschluckend – (von Baustoffen o.ä.) die Reflexion von Schallwellen in hohem Maß unterbindend* [11, с. 1302], або вказують на властивість приладу зменшувати вплив гучності, напр., *schalldämmend – vgl. Schalldämmvorrichtung zur Verminderung von Lautstärke* [11, с. 1301].

Отже, узагальнення нашого повсякденного досвіду сприйняття надмірно гучних, високих, різких звуків або урбаністичних шумів різної тривалості приводить до формування екологічного складника параметрального компонента концепту KLANG, що об'єктивується у мові прикметниками й дієприкметниками із семантикою користі або шкоди. Корисність звуків пов'язана з приємною оцінкою звуків природи або мелодій, а шкідливість

осмислюється як нав'язливий вплив на органи слуху людини. Семантику екологічності звучання відбиває також група одиниць зі значенням протидії руйнівній силі звуку, які вербалізують досвід людини у захисті від шкідливих звуків.

Для подальшого дослідження існує потреба у вивченні моделей комбінаторики прикметників і дієприкметників сучасної німецької мови на позначення шкідливого й нешкідливого звучання з одиницями інших частин мови.

Література

1. Блажко М. І. Градуальний компонент семантики прикметників і дієприкметників сучасної німецької мови на позначення звучання / М. І. Блажко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія "Філологічні науки". – Ніжин, 2009. – Кн. 1. – С. 70–75.
2. Блажко М. І. Значення ад'єктивних слів сучасної німецької мови на позначення звучання: аксіологічний аспект / М. І. Блажко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія "Філологічні науки (мовознавство)": у 5 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – Вип. 89 (3). – С. 105–108.
3. Блажко М. І. Прикметники і дієприкметники сучасної німецької мови на позначення просторових параметрів соматичних звуків / М. І. Блажко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія "Філологічні науки". – Ніжин, 2010.
4. Блажко М. І. Прикметники і дієприкметники на позначення звучання в сучасній німецькій мові: семантика і комбінаторика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Марія Іванівна Блажко. – Херсон, 2011. – 240 с.
5. Вартанян И. А. Звук – слух – мозг / И. А. Вартанян. – Ленинград : Наука, Ленинградское отделение, 1981. – 176 с.
6. Гунина Н. А. Концепт "звучание" и его вербализация в английском языке / Н. А. Гунина // Когнитивная семантика : 2-я Междунар. школа-семинар по когнитивной лингвистике, 11–14 сент. 2000 г. : материалы / отв. ред. Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. – Ч. 2. – С. 29–32.
7. Кудрина Н. А. Особенности вербализации звуковых концептов в русском и французском языках / Н. А. Кудрина // Когнитивная семантика : 2-я Междунар. школа-семинар по когнитивной лингвистике, 11–14 сент. 2000 г. : материалы / отв. ред. Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. – Ч. 2. – С. 91–93.
8. Носуленко В. Н. Психология слухового восприятия / В. Н. Носуленко. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
9. Шиффман Х. Ощущение и восприятие / Харри Шиффман. – СПб. : Питер, 2003. – 924 с.
10. Timmermann T. Klangstrukturen und ihre psychische Wirkung / T. Timmermann. – München : Freies Musikzentrum, 1983. – 43 S.
11. Duden: Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1989. – 1816 S.
12. Mischke S. Die Eiseiligen / S. Mischke. – München : Piper Verlag, 1998. – 290 S.
13. Morgner I. Rumba auf einem Herbst / I. Morgner. – Hamburg ; Zürich : Luchterhand Literaturverlag GmbH, 1992. – 377 S.
14. Naters E. Königinnen / E. Naters. – Köln : Verlag Kiepenheuer ; Witsch, 1999. – 151 S.
15. Schneider A. Töchterlein, mein Herz ist rein / A. Schneider. – Hamburg : Edition Galgenberg, Rasch und Röhring Verlag, 1996. – 194 S.
16. Schneider R. Schlafes Bruder / R. Schneider. – Leipzig : Reclam Verlag, 1996. – 206 S.
17. Schramm I. Aprilmechanik / I. Schramm. – Berlin : Verlag Volk und Welt, 1997. – 319 S.
18. Spinnen, B. Dicker Mann im Meer. Geschichten / B. Spinnen. – Frankfurt am Main : Frankfurter Verlagsanstalt, GmbH, 1999. – 204 S.
19. Süskind, P. Der Kontrabaß. – Zürich : Diogenes Verlag AG, 1984. – 96 S.